

Levekårsundersøkelsen 1995:

Velferdsutviklingen halvveis inn på 1990-tallet

De senere års vekst i husholdningenes inntekter og fallet i lånerentene har redusert det økonomiske presset på husholdningene. Dette gjelder ikke minst barnefamilieene. Økt yrkesaktivitet blant mødre og lengre arbeidsdager blant fedre har skapt bekymring for tidspresset i barnefamilieene. Resultatene fra Levekårsundersøkelsen 1995 kan tyde på at barnefamilieenes økonomi i større grad enn før gir åpning for redusert arbeidstid. Etter 1991 har økningen i andelen fedre med lang arbeidstid stoppet opp og det er blitt flere småbarnsforeldre som ønsker kortere arbeidstid selv om det fører til redusert inntekt.

Dette er ett av resultatene fra de første analysene av Levekårsundersøkelsen 1995. Resultatene tyder også på at den utjevningen i befolkningens boligforhold som var en følge av de siste 15 årenes forbedring i boligforholdene, har stoppet opp på enkelte områder. Både når det gjelder eierforhold og romslighet i husholdningenes bosituasjon har forskjellene økt.

Levekårsundersøkelsene gir ikke noe belegg for at utviklingen går mot et kaldere samfunn. I hvert fall gjelder ikke dette de nære sosiale relasjoner. Kontakter med familie og venner holder seg stabile eller øker svakt. Utviklingen mot at stadig flere yter uformell omsorg til andre husholdninger har fortsatt. Imidlertid har innsatsen fra den enkelte omsorgsyster blitt litt redusert.

Befolkningens helsetilstand endrer seg langsomt. De siste

15 årene har likevel eldres funksjonsevne blitt bedre, og hjelpebehovet dermed redusert. Resultatene tyder også på at økningen i muskel- og skjelettlidelser blant kvinner har stoppet opp.

Ungdoms levekårsutvikling har vakt bekymring. De store ungdomskullene på slutten av 1980-tallet sammen med forverringen av arbeidsmarkedet har ført til en vanskeligere start for mange unge. Vår analyse tyder ikke på noen klar forverring i ungdoms materielle kår. For unge menn kan den negative utviklingen i mental helse og utsatthet for vold tolkes som tegn på en vanskeligere livssituasjon.

Materielle levekår

Ett av de mer entydige resultater når det gjelder levekårsutviklingen de siste 15 årene er en klar forbedring av den materielle standarden i befolkningen som helhet. Flere eier bolig, bil, fritidshus, telefon osv., og boligstandarden har økt.

Bolig er høyt prioritert i Norge. Forbedringen av boligforholdene de siste 15 årene har på mange områder ført til en utjevning mellom brede grupper i befolkningen. Levekårsundersøkelsene tyder imidlertid på at denne utjevningen på flere områder er stoppet opp etter 1987 eller at forskjellene endog har økt på enkelte områder. Bildet er imidlertid på ingen måte entydig.

Utjevningen har fortsatt når det gjelder andelen som bor i boliger som ikke oppfyller et visst minimum med hensyn til sanitær og bygningsmessig standard. Andelen har gått ned også

etter 1987 uansett hvilken familiefase en person tilhører. Bostandarden er nå dårligst blant de yngre, som ofte enn andre har en midlertidig bosituasjon.

Når det derimot gjelder eierforhold og boligens romslighet, har utviklingen de senere årene vært mindre gunstig. Allerede i 1980 var andelen eiere høy. Fram til 1987 økte eierandelen til vel 80 prosent, der den siden har stabilisert seg. For yngre, særlig yngre enslige, har eierandelen gått ned etter 1987, og var i 1995 på 1980-nivå. Ulikhetene mellom yngre og eldre er dermed større i 1995 enn i 1980. Vi ser også visse tegn til at inntekt fikk større betydning for om husholdningene eide sin bolig.

Trangboddheten er blitt betydelig redusert etter 1980. Reduksjonen skjedde i første halvdel av perioden, etter 1987 har det ikke vært noen endring. I samme periode økte andelen som bor svært romslig. Økningen i andel som bor svært romslig skjedde jevnt gjennom hele perioden, og har altså fortsatt etter 1987. Dette tyder derfor på økende ulikhet i romslighet for befolkningen. Det er yngre enslige og småbarnsfamilier som fortsatt bor trangt. Tar en hensyn til subjektive vurderinger av plass synes trangboddhet først og fremst å være et problem i familier med småbarn.

Levekårsundersøkelsene kan også tyde på at det mellom 1991 og 1995 har blitt en liten økning i forskjellene både i boligeie og i romslighet mellom arbeidere og funksjonærer og mellom by og land.

Arbeidstid

Økt yrkesarbeid blant mødre og lengre arbeidsdager blant fedre har skapt bekymring for tidspress i barnefamilieene. På 1980-tallet steg yrkesdeltakelsen blant mødre, samtidig som flere fedre fikk lang arbeidstid. Andelen

med en ukentlig arbeidstid på minst 45 timer steg markert og var i 1991 høyere blant fedre enn blant menn i andre familiefaser.

På 1980-tallet så man tendenser til økende ulikhet i fordelingen av yrkesarbeidet blant menn. Flere stod uten arbeid, mens de sysselsatte arbeidet mer. Flere tok bijobber og flere fikk lang ukentlig arbeidstid. På 1990-tallet har utviklingen mot lengre arbeidstid blant menn stoppet opp. For fedre har den faktisk snudd. Andelen fedre med lang arbeidstid er nå tilbake på 1980-nivå.

Det har vært en viss sysselsettingsvekst blant småbarnsmødre på 1990-tallet. Sysselsettingen for mødre med eldre barn har vært stabil. Blant småbarnsmødre har det også vært en viss forskyvning fra deltids- til heltidsarbeid i perioden.

Til tross for at det har blitt færre fedre med lang arbeidstid, har det blitt flere som ønsker kortere arbeidstid. En av fem ansatte fedre kunne tenke seg kortere arbeidstid selv om lønnen ble redusert tilsvarende. Også flere småbarnsmødre ønsker kortere arbeidstid, om lag 30 prosent i 1995. Endringen må ses i sammenheng med at flere har full jobb. Disse endringene i ønsket arbeidstid kan tolkes som et resultat av at de siste årenes inntekts- og ikke minst renteutvikling har lettet det økonomiske presset på barnefamiliene slik at de faktisk kan ha råd til å redusere arbeidstiden.

Tidspress og travelhet avhenger også av forpliktelser hjemme. Tidsbruksstudier har vist at økt yrkesarbeid blant mødre på 1970- og 1980-tallet ble fulgt av betydelige nedskjæringer i tiden brukt til husarbeid. Reduksjonen i husarbeid ble da ikke møtt av noen særlig økning blant fedre. Levekårsundersøkelsen tyder imidlertid på at fedre har økt sin innsats i husarbeidet på 1990-tallet. Blant mødre har tiden til husarbeid fortsatt å gå ned.

Levekårsundersøkelsene tyder altså ikke på at foreldre har fått mer presede tidsbudsjetter på 1990-tallet.

Derimot ser det ut til at arbeidsdelingen mellom mødre og fedre er blitt jevnere. Særlig gjelder dette for småbarnsforeldre.

Sosial kontakt

Det sosiale kontaktmønsteret endret seg lite fra 1991 til 1995. Når utviklingen fra 1980 til 1995 ses under ett, kan vi imidlertid peke på flere viktige endringer. Stadig flere bor alene, og færre har besøkskontakt med mange naboer. Det er også litt flere som har kontakt med gode venner på stedet minst en gang i måneden. Familiekontakten er ikke blitt mindre, foreldres kontakt med barn som er flyttet hjemmefra er tvert imot blitt litt hyppigere. De eldre kvinnene har nå bedre familiekontakt enn tidligere.

Det mest påfallende utviklingstrekket i det sosiale kontaktmønsteret i perioden fra 1980 til 1995 er imidlertid at flere oppgir å ha en fortrolig venn utenom egen familie. Andelen som har fortrolige venner utenom familien har økt i de fleste grupper, mer blant kvinner enn blant menn. Bare blant de eldste mennene har andelen som mangler fortrolige venner vært uendret.

En svært liten del av befolkningen kan sies å være sosialt isolert. 4 prosent av den voksne befolkningen oppgir at de ofte føler seg ensomme. Flest sosialt isolerte finner en blant de eldste kvinnene. En relativt høy andel av de eldste kvinnene oppgir også at de ofte føler seg ensomme. Andre grupper som oftere enn andre oppgir at de føler seg ensomme er aleneboende, ikke-yrkesaktive og ensomme som har et samlivsbrudd bak seg.

Både i 1980 og 1995 var vel halvparten av befolkningen aktive i organisasjoner. Visse former for organisasjonsdeltakelse er imidlertid i endring, andelen av befolkningen som er aktive i politiske partier er halvert i løpet av de siste 15 årene, mens blant annet aktiviteten i idrettslag har økt.

Omsorg

Det er en politisk målsetting å stimulere og støtte uformelt omsorgsarbeid både i egen husholdning og for andre husholdninger. På 1980-tallet så man

en dreining mot noe mindre omsorg innen og mer omsorg mellom husholdninger. Flere gav omsorg til andre husholdninger, mens innsatsen pr. giver ble mindre. Denne utviklingen har fortsatt på 1990-tallet. Ifølge levekårsundersøkelsen gir 16 prosent av den voksne befolkning regelmessig ulønnet hjelp eller tilsyn til syke, funksjonshemmede eller eldre utenfor egen husholdning. Dette er mer enn på begynnelsen av 1990-tallet, men innsatsen pr. giver er redusert. Hjelpen går først og fremst til slektninger, men en del gis også til naboer og venner. Om lag en tredel går til egne foreldre.

Mens andre studier viser at kvinner gir mer uformell omsorg enn menn, tyder levekårsundersøkelsen på at forskjellen er beskjeden. Andelen omsorgsytere er like høy blant menn som blant kvinner. Men middelaldrende kvinner gir mer omsorg til andre husholdninger enn middelaldrende menn, mens forholdet er omvendt blant unge. Kvinner yter mer omsorg enn menn til egne foreldre, mens menn gir mer hjelp enn kvinner til andre persongrupper.

6 prosent av den voksne befolkning mottar regelmessig hjelp eller tilsyn fra andre husholdninger. Aleneboende eldre får oftere hjelp fra andre husholdninger enn eldre i flerpersonhusholdninger. Forskjellen gjelder imidlertid bare for "unge eldre". Blant eldre 80 år og over er hjelp fra andre husholdninger like vanlig blant dem som bor sammen med noen, som blant dem som bor alene.

Aleneboende er selvsagt mer avhengig av offentlige ordninger enn andre eldre når helsa svikter. For en del ser det imidlertid ut til at den uformelle hjelpen har avgjørende betydning for at hverdagen skal fungere. Selv om nabo- og vennehjelp generelt er lite utbredt, har slik hjelp en viss betydning for aleneboende uten barn i nærheten.

Ikke overraskende får eldre med klare hjelpebehov oftere uformell omsorg fra andre husholdninger enn andre eldre. Men også en del eldre uten klare hjelpebehov mottar slik

Levekårsundersøkelsen 1995 er den femte levekårsundersøkelsen fra Statistisk sentralbyrå. De fire tidligere undersøkelsene ble gjennomført i 1980, 1983, 1987 og 1991. Undersøkelsene tar sikte på å belyse utviklingen i de viktigste sider ved levekårene og å sammenlikne utviklingen i levekår for en rekke ulike grupper.

Undersøkelsen dekker følgende områder:

- Sysselsetting
- Arbeidsforhold
- Inntekt, økonomiske ressurser
- Utdanning
- Helseforhold
- Boforhold, fysiske omgivelser
- Fritid, deltaking i fritidsaktiviteter
- Sosiale kontakter
- Deltaking i organisasjoner
- Utsatthet for kriminalitet

Levekårsundersøkelsen 1995 dekker, i likhet med undersøkelsen fra 1991, hele den voksne befolkningen (16 år og over). De tre tidligere undersøkelsene gjelder befolkningen i alderen 16-79 år. Undersøkelsene er basert på personlige intervju med om lag 4 000 personer fra hele landet.

hjelp. Noe av den uformelle hjelpen er altså ikke behovstyrt, men omfatter tjenester og samvær utover det som bunner i klare hjelpebehov hos mottakerne.

Helse

Helsetilstanden i den norske befolkning har endret seg forholdsvis lite de siste 15 årene. Det er først når vi tar for oss spesielle grupper at enkelte endringer blir synlige. Viktig er det at eldre har hatt en positiv utvikling av funksjonsevnen siden 1980. Bedringen gjelder både for eldre kvinner og eldre menn. I motsetning til utviklingen på 1980-tallet var det ingen økning i andelen kvinner med muskel- og skjelettlidelser fra 1991 til 1995. I tråd med dødelighetsutviklingen for middelaldrende menn var det relativt færre i denne gruppen som fikk hjerte- og karsykdommer i 1995 enn i 1987.

En faktor som ser ut til å ha entydig sammenheng med helse er om en lever alene eller i et parforhold. Uansett aldersgruppe og uansett hvilket helse mål vi ser på, kommer de enslige dårligst ut. Forskjellen er spesielt tydelig for psykiske lidelser. Enslige

forsørgere er særlig utsatt både når det gjelder slike og andre helseproblemer. Å være enslig i forhold til å leve i parforhold ser ut til å skille noe sterkere mellom menn enn mellom kvinner - i de enslige menns disfavør. Særlig gjør dette seg gjeldende når mennene blir eldre. En eldre mann som bor i parforhold har gjennomgående bedre helse enn en enslig mann i samme alder.

Ungdom

Har det skjedd en marginalisering av ungdom, ved at ungdom har sakkert akterut i velferdsutviklingen? Utviklingen på arbeidsmarkedet synes å peke i retning av en slik marginalisering. Nedgangen i sysselsettingen etter 1987 har vært særlig sterk blant ungdom. Samtidig har de økonomiske betingelsene for ungdom med tilknytning til arbeidsmarkedet utviklet seg mindre positivt enn for andre sysselsatte. Flere sysselsatte unge er lavlønte, spesielt blant de heltidsarbeidende, og frynsegoder i arbeidet er blitt mindre vanlig. Selv om utviklingen på arbeidsmarkedet har vært preget av marginalisering, må det samtidig påpekes at utdanningssystemet har fanget opp mange av de som el-

lers ville meldt seg på arbeidsmarkedet. Andelen unge som verken er i arbeid eller utdanning var bare litt høyere i 1995 enn i 1987.

Hva har så skjedd med unges materielle og økonomiske levekår? Etter 1987 har flere av 20-24-åringene flyttet hjemmefra. Tidligere flytting hjemmefra og større problemer på arbeidsmarkedet skulle i seg selv bidra til en forverring av de materielle og økonomiske levekårene. Det er imidlertid vanskelig å peke på noen entydige tendenser. Andelen unge som bor i umoderne boliger er, som ellers i befolkningen, betydelig redusert, særlig blant unge som er flyttet hjemmefra. Det er mer vanlig å oppleve økonomiske problemer blant unge som ikke har flyttet hjemmefra enn i andre grupper, men i motsetning til befolkningen for øvrig har andelen som opplever økonomiske problemer vært nokså stabil fra 1987 til 1995. Derimot har andelen som disponerer bil blant unge som er flyttet hjemmefra blitt klart mindre etter 1987, i motsetning til utviklingen blant middelaldrende og eldre, hvor økningen i bilhold har vært til dels betydelig.

Utviklingen i visse sider ved de ikke-materielle levekårene kan tyde på en marginalisering, først og fremst blant unge menn. Det er sannsynlig at flere unge enn tidligere er utsatt for vold og trusler, men det er usikkert hvor sterk økningen er. En av flere mulige forklaringer på økningen kan være at en større del av de unges fritid tilbringes på utesteder, stadig flere unge er hyppige gjester på dansetilstellinger og diskoteker. Ungdoms mentale helse har utviklet seg noe mer negativt enn for gjennomsnittet. Det har blant annet vært en svak, men jevn økning i andelen unge menn som oppgir symptomer på depresjon.